

ПАВЛЮХ В. Я.,

аспірант

(Київський університет

інтелектуальної власності та права

Національного університету

«Одеська юридична академія»)

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.2.20>

СУБ'ЄКТ ПРОТИДІЇ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ (ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА)

В статті здійснено аналіз поняття «суб'єкт протидії тінізації економіки» крізь призму базових загально-правових категорій: суб'єкт права, суб'єкт правовідносин. Визначено, сутність, зміст та системо утворюючі ознаки такого поняття. Наголошено, що під поняттям «суб'єкт права» в сфері протидії тінізації економіки слід розуміти орган державної влади або посадову особу такого органу, якими виявлено юридичний факт (сукупність юридичних фактів), що потребують перевірки та аналізу як правового, так і здійснення сукупності інформаційно-аналітичних заходів, котрі мають економіко-правову природу (наприклад, оцінка ступеня ризику для економічної безпеки), що впливають на процес тінізації економіки. Доведено, що у певних випадках суб'єктом права в сфері протидії тінізації економіки можна вважати фізичну особу (наприклад, агента з митного оформлення товарів, що надає митно-брокерські послуги за відповідним договором), якій в процесі своєї професійної діяльності стало відомо про юридичні факти, що можуть свідчити про роботу певної юридичної особи в тіньовому секторі економіки в Україні. Зазначена особа повинна повідомити державний орган, що здійснює заходи з протидії тінізації економіки про відомі їй факти, звернувшись до посадової особи такого органу, використовуючи механізми, визначені Законом України «Про звернення громадян». У разі звернення фізичної особи до державного органу, що здійснює протидію тінізації економіки після реєстрації її звернення посадовою особою такого органу можуть виникати реординаційні відносини в сфері економіки, що мають адміністративно-правовий характер.

Окремо наголошено на проблемах, які потребують комплексного вирішення, зокрема: стан законотворчості в державі щодо питань здійснення правової протидії різним видам правопорушень серед іншого правопорушень у сфері економіки, наявність системи суб'єктів, що здійснюють протидію низці негативних явищ, особливості реалізації такими суб'єктами свого адміністративно-правового статусу, в умовах здійснення в Україні реформ у сфері публічного управління, створення спеціалізованих державних органів у сфері протидії корупції та, одночасно окремим проявам тінізації економіки в державі, здійснення законодавцем та урядом України заходів, спрямованих на побудову стійкого взаємозв'язку між суб'єктами протидії тінізації економіки, глобалізації та рівня адаптації (за потреби гармонізації) окремих положень законодавства України до законодавства ЄС у сфері правового регулювання процесу здійснення протидії тінізації економіки.

Ключові слова: економічна безпека, суб'єкт протидії, тінізація економіки, адміністративно-правовий статус, правові засоби, заходи протидії тінізації економіки, протидія правопорушенням, платник податків, система суб'єктів, суб'єкт владних повноважень.

Pavliukh V. Ya. The subject of opposition to the shadowing of the economy (general theoretical characteristic)

The article analyzes the concept of “the subject of counteracting the shadowing of the economy” through the prism of basic general legal categories: the subject of law, the subject of legal relations. The essence, content and system forming features of this concept have been determined. It is emphasized that the concept of “subject of law” in the field of countering the shadowing of the economy should be understood as a body of state power or an official of such a body, which revealed a legal fact (a set of legal facts) that requires verification and analysis of both the legal and the implementation of a set of information -analytical measures that have an economic and legal nature (for example, assessment of the degree of risk for economic security), which affect the process of shadowing the economy. It has been proven that in certain cases a natural person (for example, an agent for the customs clearance of goods providing customs brokerage services under the relevant contract) who became aware of legal facts in the course of his professional activity can be considered a legal subject in the field of countering shadowing of the economy, which may indicate the work of a certain legal entity in the shadow sector of the economy in Ukraine. The specified person must notify the state body that implements measures to counter the shadowing of the economy about the facts known to it, by contacting an official of such a body, using the mechanisms defined by the Law of Ukraine “On Appeals by Citizens”. In the case of an individual’s appeal to a state body that counters the shadowing of the economy, after registration of his appeal by an official of such a body, reorientation relations in the economic sphere may arise, having an administrative and legal nature.

The problems that require a comprehensive solution are emphasized, in particular: the state of law-making in the state regarding the implementation of legal countermeasures to various types of offenses, among other offenses in the economic sphere, the existence of a system of entities that counter a number of negative phenomena, the peculiarities of implementation by such entities of its administrative and legal status, in the context of the implementation of public administration reforms in Ukraine, the creation of specialized state bodies in the field of anti-corruption and, at the same time, individual manifestations of the shadowing of the economy in the state, the implementation by the legislator and the government of Ukraine of measures aimed at building a stable relationship between subjects of countering economic shadowing, globalization and the level of adaptation (if necessary, harmonization) of certain provisions of Ukrainian legislation to EU legislation in the field of legal regulation of the process of countering economic shadowing.

Key words: *economic security, the subject of countermeasures, the shadowing of the economy, administrative and legal status, legal means, measures to counter the shadowing of the economy, combating crimes, the taxpayer, the system of subjects, the subject of authority.*

Вступ. Проблема здійснення протидії явищу тінізації економіки є однією з ключових проблем в процесі розвитку України як незалежної держави та її економіки, зокрема, беручи до уваги курс нашої держави на євроінтеграцію. За роки української незалежності проведено низку досліджень вітчизняних вчених-юристів, спрямованих на з’ясування сутності та змісту понять: «суб’єкт права», «суб’єкт протидії», «суб’єкт протидії тінізації економіки». Водночас, лише факт наявності в Україні суб’єктів протидії тінізації економіки не впливає на ефективність здійснення такої протидії. На рівень ефективності протидії розвитку тінізації економіки в державі впливають, зокрема, такі чинники в своїй сукупності: стан законотворчості в державі щодо питань здійснення правової протидії різним видам правопорушень серед іншого правопорушень у сфері економіки, наявність системи суб’єктів, що

здійснюють протидію низці негативних явищ, особливості реалізації такими суб'єктами свого адміністративно-правового статусу, в умовах здійснення в Україні реформ у сфері публічного управління, створення спеціалізованих державних органів у сфері протидії корупції та, одночасно окремим проявам тінізації економіки в державі, здійснення законодавцем та урядом України заходів, спрямованих на побудову стійкого взаємозв'язку між суб'єктами протидії тінізації економіки, глобалізації та рівня адаптації (за потреби гармонізації) окремих положень законодавства України до законодавства ЄС у сфері правового регулювання процесу здійснення протидії тінізації економіки. На сучасному етапі розвитку вітчизняної адміністративно-правової науки не розроблено єдиного доктринального підходу до визначення сутності понять «суб'єкт протидії», «суб'єкт протидії тінізації економіки», з врахуванням як позиції національного законодавця, так і законодавця ЄС з цих питань в умовах євроінтеграції України. Крім того, до кінця не з'ясовано, якою є природа суб'єктів протидії тінізації економіки в Україні та яким є характер взаємодії між такими суб'єктами.

Огляд наявних досліджень та публікацій. Питанню визначення сутності та змісту понять «суб'єкт права», «суб'єкт правовідносин», «суб'єкт протидії», «суб'єкт протидії тінізації економіки» присвячено дослідження, зокрема, таких українських вчених як: М. Г. Хаустова (щодо суб'єкта права як елемента правової системи суспільства), І. М. Сопілко (щодо сутності поняття «суб'єкт права» в окремих галузевих правових науках), Т. О. Санжарук (щодо розмежування понять «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин»), М. В. Цвік (щодо сутності поняття «суб'єкт правовідносин») та інших вчених [1; 2]. В. М. Трепак (щодо сутності поняття «суб'єкти протидії корупції»), О. М. Литвинов, Є. О. Гладкова (щодо сутності поняття «суб'єкти протидії злочинності»), Ю. Б. Данильченко (щодо сутності поняття «суб'єкт протидії тероризму»), І. А. Горбач-Кудря (щодо сутності та змісту поняття «суб'єкт протидії домашньому насильству») та інших вчених [3; 4], В. В. Тильчик (щодо суб'єкта запобігання тінізації економіки), О. В. Тильчик, (щодо адміністративно-правового забезпечення протидії тінізації економіки); розгляду явища тінізації економіки, тіньової економіки в різних аспектах присвячено, зокрема, праці таких вітчизняних вчених як: Н. О. Фісуненко (щодо кримінологічної характеристики тіньової економіки), О. Б. Бутнік-Сіверський, О. В. Петренко (щодо тінізації інтелектуальної економіки) та інших [5; 6; 7], E. Janik, M. Walewski, M. Pasternak-Malicka [8] та інших.

Разом із цим, попри наявність наукових праць за тематикою цього дослідження, в українській адміністративно-правовій науці не вироблено єдиного підходу до визначення сутності та змісту поняття «суб'єкт протидії тінізації економіки», не запропоновано цілісної системи суб'єктів протидії тінізації економіки.

Виклад основних положень. Поняття «суб'єкт протидії тінізації економіки» є комплексним економіко-правовим поняттям, що досліджується українськими науковцями, з врахуванням чиннику глобалізації. Суб'єкт протидії тінізації економіки одночасно є суб'єктом права та суб'єктом правозастосування, для якого законодавцем визначено конкретні межі здійснення протидії явищу тінізації як негативному явищу в економіці держави. Під час визначення законодавцем меж протидії тінізації економіки до уваги варто брати особливості реалізації адміністративно-правового статусу кожного державного органу, що здійснює заходи з протидії тінізації економіки, з кінцевою метою побудови цілісної системи державних органів, діяльність яких спрямована на виявлення фактів тінізації господарської діяльності в Україні, вжиття необхідних і достатніх заходів для запобігання виникненню таких фактів в подальшому та здійснення низки заходів з протидії тінізації економіки. Варто зауважити, що в зарубіжних дослідженнях останніх років мовиться про «суб'єктів запобігання тінізації економіки», котрі можуть виступати як суб'єкти економічних відносин, і як суб'єкти правовідносин. При цьому, державне регулювання економіки є динамічним явищем, за якого процес зміни господарської діяльності та зміна мислення [8; 9, с. 101].

В українській юридичній науці під поняттям «суб'єкт» розуміють особу або організацію як носія певних прав і обов'язків [10, с. 814]. Відповідно до точки зору М. В. Цвіка, суб'єкт права – це універсальна правова форма особи (фізичної та юридичної), яка з огляду

на свою специфіку є носієм усіх своїх суб'єктивних прав та обов'язків, закріплених у правових нормах (об'єктивному праві) [11].

Дещо розширений перелік ознак поняття «суб'єкт права» пропонується іншими вченими: – надається можливість певної поведінки; – правоздатній особі; – з метою задоволення інтересів; – має межі, оскільки є мірою поведінки; – не існує поза законом, оскільки пов'язується з юридичним обов'язком; – з можливим використанням державного примусу по відношенню до носія кореспондуючого такому праву, обов'язку; – визначається на основі норм права; – гарантується державою [12, с. 108]. Відзначимо, що цінним, на наш погляд є, передусім ключові ознаки суб'єкта права, як суб'єкта протидії тінізації економіки є можливість застосування механізму державного примусу, суб'єктивне юридичне право такого суб'єкта перебуває у взаємозв'язку з його юридичним обов'язком та юридичною відповідальністю як факультативною ознакою адміністративно-правового статусу цього суб'єкта права, а також наявність меж здійснення діяльності з протидії тінізації економіки, що мають визначатися законодавцем.

Р. А. Сидорук визначає сутність поняття суб'єкт податкового права через співставлення його з поняттям суб'єкт податкових правовідносин. Він зазначає, що суб'єкти податкового права та суб'єкти податкових правовідносин співвідносяться як загальне та часткове. Будучи суб'єктами податкового права, на яких поширюється податкове законодавство, певні особи можуть і не вступати в конкретні правовідносини, для цього необхідні певні передумови (юридичні факти) [13]. Враховуючи таку точку зору, зазначимо, що суб'єкт права, що вчиняє дії, спрямовані на протидію розвитку тіньової економіки приймає рішення про вчинення таких дій на основі юридичних фактів, (як інформації про ймовірність настання певних подій чи про їхнє настання, так і про факт вчинення юридичною особою певних дій, спрямованих на здійснення господарської діяльності в тіньовому секторі економіки). Щодо можливості не вступу суб'єктів права у правовідносини у сфері протидії тінізації економіки, то слід зазначити, що посадовій особі як суб'єкту права може стати відомо про певний юридичний факт, однак процес реалізації адміністративно-правового статусу такої особи у сфері протидії тінізації економіки може бути ускладнено, зокрема, через наявність прогалін у чинному законодавстві України. Вважаємо, що такий доктринальний підхід до визначення сутності поняття «суб'єкт податкового права» може бути застосовано в процесі надання визначення поняттю «суб'єкт протидії тінізації економіки», оскільки такий суб'єкт, на нашу думку, можливо розглядати як суб'єкт права, що виконує певні функції в економічній, податковій фінансовій та безпековій сфері здійснення державної політики.

В умовах здійснення суб'єктами господарювання господарської діяльності в тіньовому секторі економіки і життя державою заходів, спрямованих на протидію тінізації економіки виникає проблема незавершеної правосуб'єктності. Причиною виникнення такої проблеми, на наш погляд, є насамперед, колізійність норм українського законодавства, що регулюють питання виявлення, здійснення аналізу юридичних фактів тінізації в різних сферах економіки, порядок та особливості застосування уповноваженими посадовими особами адміністративних процедур, з метою протидії тінізації економіки. Зауважимо, що в тексті Закону України «Про адміністративні процедури» законодавцем не виокремлено адміністративних процедур у сфері протидії тінізації економіки та не закріплено положення про те, що до юридичних осіб у процесі здійснення господарської діяльності, в тому числі, експортно-імпортних операцій з товарами можуть застосовуватися окремі адміністративні процедури з боку держави.

З метою модернізації положень цього Закону необхідно визначити баланс між ідеєю людиноцентризму та забезпеченням економічної безпеки України в процесі здійснення адміністративних процедур, в певних випадках інших заходів адміністративного характеру, що не є адміністративними процедурами, але спрямовані на виявлення потенційних ризиків від здійснення експортно-імпортних операцій [14]. Варто зауважити, що позитивним є досвід використання державою адміністративних процедур у податковій сфері в ФРН (наприклад, процедура перевірки виконання податкових зобов'язань контрагентом за договором

поставки) в процесі переміщення товарів через митний кордон. В контексті здійснення процесу протидії тінізації економіки слід зазначити про те, що найскладнішою щодо реалізації є новела Закону України «Про адміністративну процедуру» щодо публічного правонаступництва, оскільки механізм його здійснення не передбачений нормами чинного процесуального законодавства України [15, с. 576]. Розробка законодавцем такого механізму та впровадження його в практику, дозволили б удосконалити процес здійснення протидії тінізації економіки в умовах проведення адміністративної реформи в Україні (в рамках проведення позасудових адміністративних процедур, спрямованих на детінізацію економіки). Водночас, в процесі удосконалення положень законодавства про адміністративну процедуру в Україні постає необхідність створити необхідні умови для стимулювання діяльності органів, що здійснюють заходи з протидії тінізації економіки [16].

Відповідно до точки зору М. С. Кельмана, в теорії права існують суб'єкти права та суб'єкти правозастосування [17]. Варто зазначити, що в процесі протидії тінізації між собою взаємодіють суб'єкти права, суб'єкти правовідносин та суб'єкти правозастосування, при цьому останній вид суб'єктів відіграє у процесі здійснення такої протидії ключову роль, за умови ефективної законопроектної роботи українського парламенту. Суб'єкти правозастосовчої діяльності є суб'єктами з особливим правовим статусом. Ключовою ознакою цих суб'єктів є їхня компетенція, обсяг якої має бути чітко визначено вітчизняним законодавцем. Слід зауважити, що в жодному чинному законодавчому акті України, норми якого регулюють діяльність окремих суб'єктів протидії тінізації економіки законодавцем не визначено обсяг повноважень таких суб'єктів та не враховано чинник взаємодії між суб'єктами правозастосування в сфері протидії тінізації економіки. Оскільки заходи з протидії тінізації економіки здійснюються з метою забезпечення урядом економічної безпеки держави, з поєднанням механізмів державного контролю і державного примусу, то правовідносини з протидії тінізації економіки за своєю природою є адміністративно-правовими. З іншого боку норми права, що визначають особливості реалізації суб'єктами протидії корупції свого адміністративно-правового статусу, можливо розглядати крізь призму правових імперативів, які існують незалежно від чиясь волі. Такі імперативи в сфері правового регулювання процесу протидії тінізації економіки можуть бути переглянуті українським законодавцем лише під впливом економічних чинників. Враховуючи факт того, що заходи з протидії тінізації економіки спрямовані, насамперед на забезпечення державної економічної безпеки до кола суб'єктів, які можуть, у певних випадках, вступати в правовідносини з протидії тінізації економіки належать фізичні особи – громадяни України. В межах дослідження пропонується, з метою побудови ефективної моделі протидії тінізації економіки, на законодавчому рівні закріпити положення про те, що громадяни України можуть стати суб'єктами адміністративно-правових відносин у сфері протидії тінізації економіки, якщо їм стало відомо про факти та випадки здійснення господарської діяльності певними суб'єктами господарювання в тіньовому секторі економіки і вони вступають у такі відносини з метою повідомити органу державної влади (його посадовій особі) інформацію про вищезазначене, для вжиття державним органом (його посадовою особою) необхідних і достатніх заходів, спрямованих на зниження рівня тінізації економіки в Україні.

Вважаємо, що варто розглядати суб'єкта протидії тінізації економіки лише як суб'єкта адміністративного права, оскільки суб'єкти, що протидіють тінізації економіки є суб'єктами публічного управління (публічного адміністрування) та уповноважені державою на здійснення необхідних, визначених чинним законодавством України заходів, спрямованих на протидію тінізації економіки.

О. В. Кузьменко, під поняттям «суб'єкт адміністративного права» слід розуміти суб'єкта, який має потенційну здатність вступати в адміністративні правовідносини [18]. Поділяючи таку точку зору, зазначимо, що потенційна здатність суб'єкта вступати в адміністративні правовідносини може бути реалізована на практиці у сфері протидії тінізації економіки лише за наявності в українському законодавстві незначної кількості колізійних норм, що регулюють порядок настання та припинення правовідносин у сфері протидії тінізації

економіки. Зниження рівня колізійності правових норм, що регулюють питання здійснення державою заходів з протидії тінізації економіки можливе через одночасне використання законодавцем механізмів обміну інформацією між країнами-партнерами з якими укладено угоди про уникнення подвійного оподаткування та прагнення законодавця до визначеності змісту двосторонніх та багатосторонніх угод у сфері здійснення податкової політики учасником яких є Україна. Згідно з точкою зору І. М. Сопілко, суб'єктом адміністративного права є носій (власник) прав і свобод у сфері державного управління, що передбачені адміністративно-правовими нормами, що здатний надати права реалізувати, а покладені обов'язки виконувати [2]. Поділяємо таку позицію лише частково, оскільки вважаємо, що для України як унітарної держави не характерно вважати суб'єкта адміністративного права власником свобод у сфері здійснення державного управління, а лише володільцем свобод у цій сфері, що законодавчо обмежуються. Свобода суб'єкта адміністративного права обмежена за допомогою нормативних приписів та використання механізмів нагляду і контролю в сфері здійснення державного управління, в тому числі, в сфері державного регулювання процесу здійснення фінансових операцій.

Цікавою є думка інших дослідників, наприклад Т. О. Санжарук, у правовідносинах, суб'єкти права виступають контрагентами в процесі виконання ними вимог нормативних приписів і набуття певних прав і обов'язків [19]. Варто зазначити, що процес виконання суб'єктами протидії тінізації економіки певних вимог нормативних приписів ускладнено через їхню неповноту. Так, згідно з положеннями пункту 1, частини першої статті 2 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України», аналіз ризиків – інформаційно-аналітична діяльність щодо оцінки загроз економічній безпеці, ступеня її вразливості та рівня негативного впливу на неї [20]. Виникає потреба на доктринальному рівні з'ясувати, за допомогою яких методів (економіко-правових, чи тільки економічних) детективами БЕБ України як суб'єктами протидії тінізації економіки здійснюється оцінка загроз економічній безпеці, а також як в практичній діяльності працівників БЕБ України визначити рівень негативного впливу того, чи іншого чинника на економічну безпеку.

Пропонуємо точку зору, відповідно до якої суб'єкт права варто вважати динамічним поняттям в адміністративному праві України на сучасному етапі розвитку цієї галузі права, оскільки відносини у які він вступає можуть змінюватися, зокрема за результатами реформування державних органів. Зазначимо, що в процесі вжиття державою заходів з протидії тінізації економіки змінюються умови здійснення державного управління фінансовими операціями як складовою економіки України. Відповідно до позиції вченого-економіста О. М. Подмазка, в основі механізму легалізації тінювого сектору економіки має бути комплекс адміністративних, економічних та правових засобів і методів впливу на суб'єктів, що в ній функціонують [21, с. 157]. Беручи до уваги такі висновки, вважаємо, що суб'єкт протидії тінізації економіки здійснює управлінські заходи (виявлення, фактів тінізації економіки, запобігання їхньому виникненню) спрямовані на таку протидію, а також правові заходи (постає необхідність розробки законодавцем цілісного правового механізму визначення вини юридичної особи, що здійснює свою господарську діяльність в тінювому секторі економіки), а держава, в особі уряду та Національного Банку України здійснює необхідні економічні заходи, спрямовані на протидію тінізації економіки (наприклад, фінансовий контроль, антилегалізаційний моніторинг).

Висновки. Враховуючи вищевикладене, під поняттям «суб'єкт права» в сфері протидії тінізації економіки слід розуміти орган державної влади або посадову особу такого органу, якими виявлено юридичний факт (сукупність юридичних фактів), що потребують перевірки та аналізу як правового, так і здійснення сукупності інформаційно-аналітичних заходів, котрі мають економіко-правову природу (наприклад, оцінка ступеня ризику для економічної безпеки), що впливають на процес тінізації економіки. У певних випадках суб'єктом права в сфері протидії тінізації економіки пропонуємо вважати фізичну особу (наприклад, агента з митного оформлення товарів, що надає митно-брокерські послуги за відповідним договором), якій в процесі своєї професійної діяльності стало відомо про юридичні факти, що

можуть свідчити про роботу певної юридичної особи в тіньовому секторі економіки в Україні. Зазначена особа повинна повідомити державний орган, що здійснює заходи з протидії тінізації економіки про відомі їй факти, звернувшись до посадової особи такого органу, використовуючи механізми, визначені Законом України «Про звернення громадян». У разі звернення фізичної особи до державного органу, що здійснює протидію тінізації економіки після реєстрації її звернення посадовою особою такого органу можуть виникати реординаційні відносини в сфері економіки, що мають адміністративно-правовий характер.

Список використаних джерел:

1. Хаустова М. Суб'єкт права як елемент правової системи суспільства. *Загальні проблеми правової науки*. 2009. № 3. С. 29–38.
2. Сопілко І. М. Теоретико-правові підходи до розуміння суб'єктів права окремими галузевими науками. *Юридичний вісник*. 2008. № 4(9). С. 66–70.
3. Трепак В. М. Інститути громадянського суспільства як суб'єкти протидії корупції в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2020. Том 31 (70). № 4. С. 204–211.
4. Горбач-Кудря А. І. Особливості протидії домашньому насильству в Україні: філософсько-методологічний аспект. / Горбач-Кудря І. А. *Filosofofs'ki ta metodologični problemi prava*. 2022. № 1 (23). С. 94–105.
5. Кондрат А. В., Тильчик В. В. Наслідки від тіньової економіки для держави та суспільства: правовий контекст. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 2. 2022. С. 74–79.
6. Адміністративно-правове забезпечення протидії тінізації економіки: навч. посіб. / С. В. Білан, В. Я. Мацюк, О. П. Рябченко, В. В. Тильчик. За заг. ред. О. В. Тильчик – Київ, Видавничий дім «Гельветика», 2019. 246 с.
7. Тінізація економіки та інтелектуальної економіки як загроза національній безпеці країни та їх детінізація: монографія / О. Б. Бутнік-Сіверський, О. П. Петренко / за наук. редакцією д.е.н., проф. Бутнік-Сіверського О. Б. 2020. 108 с.
8. Ewa Janik Szara strefa – patologia życia gospodarczego. zeszyty naukowe uniwersytetu rzeszowskiego. *Seria prawnicza zeszyt*. 2010. № 64. С. 41–55.
9. Харкянен Л. В. Макроекономіка: Навчальний посібник. 3-тє видання. – К., Каравелла, 2011. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream.pdf>
10. Тлумачний словник української мови в 11 томах. Том 8, 1977. URL: http://ukrlit.org/slovnuk/slovnuk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh
11. Загальна теорія держави і права: Підручник / За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2002. 427 с.
12. Коталейчук С. П. Теорія держави і права. Навчальний посібник. К.: КНТ, 2009. 320 с.
13. Сидорук Р. А. Співвідношення понять «суб'єкт податкового права» та «суб'єкт податкових правовідносин». *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ «ОЮА». Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса : Фенікс, 2013. Т. 2. С. 130–132.
14. Бойко О. В. Проблемні аспекти впровадження прикладів європейського досвіду застосування інших заходів адміністративного характеру в процесі здійснення зовнішньої торгівлі в Україні. *Держава та регіони*. 2022. № 2. С. 12–18.
15. Ковбас І. В., Павчук І. С. Новели адміністративно-процедурного законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2023. С. 573–576.
16. Piotr K. Rola policji w zapobieganiu i zwalczaniu przestępczości korupcyjnej w Polsce. *Kwartalnik policyjny*. № 1. 2021. С. 6–11.
17. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права : підруч. Київ : Кондор, 2006. 477 с.

18. Колпаков В.К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
19. Санжарук Т. О. Поняття «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин»: питання розмежування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. С. 91–95.
20. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>
21. Подмазко О. М. Організаційно-економічні засади детінізації економіки. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Одеса, 2015. 230 с.

